

მარინა კობეშავიძე, ნინო ჭრიკიშვილი

ი. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
თბილისი, საქართველო

marine.kobeshavidze@tsu.ge

nino.chrikishvili@tsu.ge

<https://doi.org/10.52340/lac.2024.09.26>

ალ-ანდალუსის ქრისტიანებიდან მოსარაბებამდე. Jarchas - ლირიკური პოეზიის უძველესი ნიმუშები ესპანეთში

საკვანძო სიტყვები: არაბული ლიტერატურა, ალ-ანდალუსი, მოსარაბი.

არაბთა გამოჩენით პირენეის ნახევარკუნძულზე ესპანეთის ისტორიის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ეტაპი დაიწყო. გუადალეტეს ბრძოლაში (711) მეფე როდრიგოს დამარცხებას, ჯერ კორდობის და ტოლედოს აღება მოჰყვა, ხოლო შემდეგ არაბთა მიერ თითქმის მთელი ნახევარკუნძულის დაპყრობა. ერთადერთი მხარე, რომელიც არაბებს გადაურჩა იყო კანტაბრიის მთები და მისი შემოგარენი. სწორედ ამ მხარეს შეაფარეს თავი ვესტგოთმა დიდებულებმა, შექმნეს იქ ასტურიის სამეფო და დაიწყეს ბრძოლა დაკარგული ტერიტორიების დასაბრუნებლად. რეკონკისტამ რვა საუკუნე გასტანა და 1492 წელს გრანადის აღებით დასრულდა.

არაბებმა დაპყრობილ ტერიტორიას „ალ-ანდალუსი“ უწოდეს. ბუნებრივია, არაბებმა პირენეის ნახევარკუნძულზე შეიტანეს საკუთარი წეს-ჩვეულებები, რელიგია და ენა, რომელიც ისლამური ესპანეთის ოფიციალური ენა გახდა. რაც შეეხება რელიგიას, არაბთა ბატონობის დასაწყისში ისლამის ძალდატანებით გავრცელებას ან ქრისტიანი (de origen hispanovisigodo) და იუდეველი (judíos) მოსახლეობის დევნას ადგილი არ ჰქონია. არაბებმა მოსახლეობას არჩევანის საშუალება მისცეს. თუ ალ-ანდალუსის „ურწმუნოები“ (ქრისტიანები და იუდეველები/ებრაელები) აღიარებდნენ ისლამს როგორც „ჭეშმარიტ რჯულს“, მათ მიიღებდნენ მუსლიმურ თემში და მიანიჭებდნენ იმავე უფლებებს, რაც ალ-ანდალუსის დანარჩენ მუსულმანებს ჰქონდათ, ხოლო თუ „ურწმუნო“ შეინარჩუნებდა საკუთარ რჯულს, მას თავი უნდა გამოეცხადებინა მუსლიმანი გამგებლის ქვეშევრდომად და როგორც მუსულმანთა მიწაზე უცხო სარწმუნოების აღმსარებელს რელიგიური გადასახადის გადახდა უნდა ეკისრა. ამ შემთხვევაში ისინი ხდებოდნენ ზიმიები – მფარველობის ქვეშ მყოფი ხალხი. ზიმიებს ჰქონდათ ქონების შეუვალობის და სასამართლო კანონმდებლობის ხელშეუხებლობის გარანტია. თუმცა, ზიმიებისთვის არსებობდა გარკვეული აკრძალვებიც, მაგალითად: ეკრძალებოდათ ყურანის გაკიცხვა, მუსულმანის სხვა სარწმუნოებაზე მოქცევა, მუსულმანის გამარცხვა, ომის დროს მუსულმანთა წინააღმდეგ ბრძოლა და ა.შ.

მშვიდობიან გარემოში დაიწყო ალ-ანდალუსის მუსულმანების, ქრისტიანების და იუდეველების/ებრაელების თანაცხოვრება. თუმცა, ტოლერანტობას, რომელსაც ისინი არამუსულმანების მიმართ იჩენდნენ, კონკრეტული პრაგმატული მოსაზრება ედო საფუძვლად. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ალ-ანდალუსის ქრისტიანები, ისევე როგორც იუდეველები, რელიგიურ გადასახადს (ჯიზიას) იხდიდნენ. მათი გამუსულმანება ჯიზიას გადამხდელთა რიცხვის შემცირებას ნიშნავდა, რაც არაბ მმართველებს არ აწყობდათ (ჯიზიადან მიღებული შემოსავალი საამიროს შემოსავლის მთავარი წყარო იყო). ბუნებრივია, რომ ისლამის ძალდატანებით გავრცელება და ქრისტიანთა და იუდეველთა მასიური გაქრისტიანება კორდობის საამიროს დიდ ეკონომიკურ შემოსავალს დაუკარგავდა. ამიტომაც არ ავრცელებდნენ ისლამს ძალდატანებით.

VIII-IX საუკუნეების მიჯნაზე ალ-ანდალუსში საგადასახადო სისტემა დამძიმდა. ერთი მხრივ, დამძიმდა რელიგიური გადასახადი (ჯიზია), რომელსაც ქრისტიანები (და ებრაელები) იხდიდნენ, ხოლო მეორე მხრივ, გაჩნდა ახალი გადასახადები, რომელიც უნდა გადაეხადა ყველას, განურჩევლად რელიგიური კუთვნილებისა. აღნიშნულს დაემატა ისიც, რომ იწყება დისკრიმინაციული დამოკიდებულება ქრისტიანების (ასევე იუდეველების) მიმართ (მაგალითად, აკრძალათ ცხენზე ჯდომა, ხმლის ტარება. შეზღუდვები დაწესდა ზიმიების ტანსაცმლის და ვარცხნილობის შესახებაც). ალ-ანდალუსის ქრისტიანი მოსახლეობის საკმაოდ დიდმა ნაწილმა, იმ მიზნით, რომ რელიგიური გადასახადისგან მაინც გათავისუფლებულიყვნენ და თავი აერიდებინათ მათ მიმართ არსებული დამამ-ცირებელი დამოკიდებულებისათვის, მიიღო ისლამი. ალ-ანდალუსის გამუსულმანებულ ქრისტიანებს მულადები (იგივე ნეომუსულმანები) ეწოდათ. მათ წინაპრების რელიგიასთან ერთად ენაც მიივიწყეს და არაბულ ენასა და ისლამურ ტრადიციებზე გადავიდნენ.

საგადასახადო სისტემის დამძიმებას ალ-ანდალუსში რელიგიური პოლიტიკის გამკაცრება მოჰყვა. მას შემდეგ, რაც არაბებმა შემოიღეს სხვადასხვა გადასახადები და ეს გადასახადები დააკისრეს ყველას – მუსულმანსაც, ქრისტიანსაც და იუდეველსაც, გადასახადებიდან უკვე დიდი შემოსავალი შევიდა საამიროს ხაზინაში. შესაბამისად, ქრისტიანის და ებრაელის მიერ გადახდილ რელიგიურ გადასახადს დიდ ფინანსურ მნიშვნელობას აღარ ანიჭებდნენ. საამიროში ზიმიების საჭიროებას ვეღარ ხედავენ. დღის წესრიგში მათი სწრაფი გამუსულმანების საკითხი დადგა.

კორდობის საამიროს სრული ისლამიზაცია აზდ-არ-რაჰმან II-ის (822-852) მთავარი მიზანი იყო. მან ზიმიებს არაერთი ახალი აკრძალვა დაუწესა, მათ შორის საეკლესიო რიტუალების ჩატარება და რელიგიური სიმბოლოების ტარება, რასაც ალ-ანდალუსის ზიმიებთან დაპირისპირება მოჰყვა. განსაკუთრებით აქტიურობდნენ ქრისტიანები, რომლებიც ხედავდნენ რაოდენ დიდ საფრთხეში იყო ქრისტიანობა და ზოგადად ქრისტიანული კულტურა, ხმა აიმაღლეს მუსულმანების და ისლამის წინააღმდეგ. ურჩ ქრისტიანებს მუსულმანებმა თავები დააყრევინეს. სწორედ ამ პერიოდით თარიღდება ესპანეთის ისტორიაში „Mártires mozárabes de Córdoba“-ს სახელწოდებით შესული ეპიზოდი. ალ-ანდალუსის ქრისტიანების ერთმა ჯგუფმა, შედგებოდა დაახლოებით 50 ქრისტიანის-გან, პროტესტის ნიშნად მოწამებრივი სიკვდილით დაასრულა სიცოცხლე.

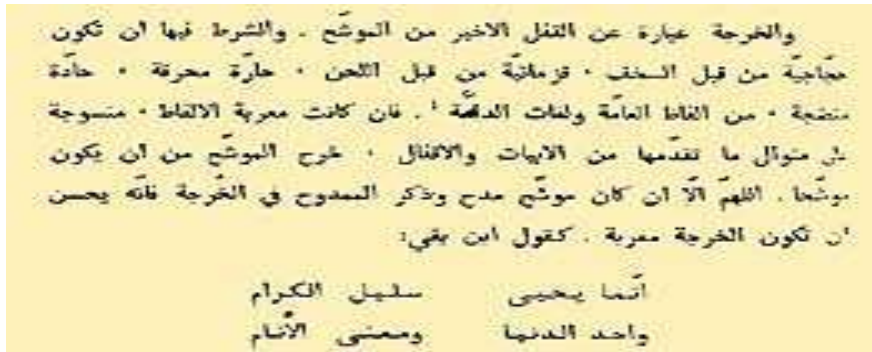
ზიმიების მდგომარეობა განსაკუთრებით დამძიმდა XII საუკუნეში. ჩრდილოეთით მომძლავრებული ქრისტიანული სამეფოების წინსვლას მხოლოდ საკუთარი ძალებით ვეღარ აჩერებდნენ სამხრეთის ტაიფები (კორდობის სახალიფოს დაშლის შემდეგ წარმოქმნილი ისლამური სამეფოები) და მათაც დახმარება ჩრდილოეთ აფრიკის მუსულმანებს სთხოვეს. პირენეის ნახევარკუნძულზე ტაიფების დასახმარებლად გადასული ფანატიკოსი

ალმორავიდები და ალმოჰადები ანადგურებდნენ ყველაფერს, რაც ქრისტიანულ კულტურასთან იყო კავშირში. დაიწყეს ქრისტიანების დევნაც (ასევე დევნიან ებრაელებს). ალ-ანდალუსის ქრისტიანები ჩრდილოეთის ქრისტიანულ სამეფოებში გადადიან და თან მიაქვთ „los conocimientos culturales, artísticos y científicos árabes“, რაც ალ-ანდალუსში ცხოვრებისას დააგროვეს. ალ-ანდალუსის ქრისტიანებმა წაიღეს საკუთარი ენაც, რომელიც არაბულის დიდ გავლენას განიცდიდა. სწორედ ალ-ანდალუსის ქრისტიანების ენიდან შევიდა კასტილიურ, და არა მარტო კასტილიურ, ენაში ესოდენ დიდი რაოდენობით არაბიზმები. ჩრდილოეთით გახიზნულმა ალ-ანდალუსის ქრისტიანებმა დროთა განმავლობაში მიივიწყეს საკუთარი ენა და მიიღეს იმ სამეფოს ენა, რომელშიც ცხოვრობდნენ. XV საუკუნიდან მათი ენა (მოსარაბული) საერთოდ გაქრა.

ჩრდილოეთით გადასულ ალ-ანდალუსის ქრისტიანებს დანარჩენმა ქრისტიანებმა უწოდეს მოსარაბები, რაც „გაარაბებულს“ ნიშნავს. მიუხედავად იმისა, რომ მოსარაბები იყვნენ ქრისტიანები და ამავდროულად მათ მოახერხეს საკუთარი ენის შენარჩუნება, არაბულ გარემოში საუკუნეების განმავლობაში ცხოვრებამ მათზე მაინც მოახდინა გარკვეული კულტურული გავლენა. ამრიგად, ტერმინი „მოსარაბები“ ესპანეთის ქრისტიანულ სამეფოებში შექმნილი ტერმინია და ის არ გვხვდება ალ-ანდალუსში ჩაწერილ არაბულ ტექსტებში. პირველი დოკუმენტი, სადაც ტერმინი „მოსარაბები“ დაფიქსირდა, დათარიღებულია 1024 წლით და ის ლეონის სამეფოშია ჩაწერილი.

დავუბრუნდეთ პერიოდს, როცა მოსარაბები ჯერ კიდევ ალ-ანდალუსში ცხოვრობდნენ. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ალ-ანდალუსში ცხოვრებისას მოსარაბებმა ენის შენარჩუნებაც მოახერხეს. მიუხედავად იმისა, რომ ისწავლეს არაბული, და არაბული იყო ენა, რომელსაც საზოგადოებრივ ცხოვრებაში იყენებდნენ, მოსარაბებმა შეინარჩუნეს საკუთარი ენაც, თუმცა მისი გამოყენება ხდებოდა საყოფაცხოვრება დონეზე, ოჯახურ გარემოში. მოსარაბთა ენა იყო ლათინური ენისგან მომდინარე ერთ-ერთი რომანული ენა, რომელზეც, პირენეის ნახევარკუნძულის სხვა რომანული ენებისგან განსხვავებით, დიდი იყო არაბული ენის გავლენა. როგორც ხოსე მარია სოლა-სოლე წერს, მოსარაბთა ენა შედგებოდა 40% არაბული და 60% ლათინური ძირის ლექსიკური ერთეულებისგან. სოლა-სოლე წერს იმასაც, რომ არაბული ლექსიკური ერთეულები მეტწილად არსებით სახელებს წარმოადგენდა, ხოლო ლათინური ძირის სიტყვები იყო ზმნები. მოსარაბულ ენას რამონ მენენდეს პიდალი „romance andalusí“-ს უწოდებდა.

მოსარაბთა ენის შესახებ დიდი ხნის განმავლობაში არაფერი იყო ცნობილი, რადგან მეცნიერებს არ ჰქონდათ მოსარაბულ ენაზე შესრულებული ტექსტი. ყველაფერი შეიცვალა XX საუკუნის 50-იან წლებში, როცა მეცნიერებმა შუა საუკუნეების უცნობი ხელნაწერები აღმოაჩინეს. ხელნაწერების კლასიკური არაბულით ჩაწერილი ნაწილი (მუვაშაჰი) მალევე ამოიკითხეს, მაგრამ ვერაფერი გაუგეს ხელნაწერის მეორე ნაწილს (ვგულისხმობთ დასკვნით ნაწილს – „jarchas“), რომელიც ასევე არაბული ასოებით იყო ჩაწერილი, მაგრამ აშკარა იყო, რომ საქმე არა არაბულ ენასთან (როგორც მუვაშაჰის შემთხვევაში), არამედ სხვა ენასთან ჰქონდათ. მეცნიერებმა „გასაღებს“ მალე მიაკვლიეს. ტექსტში ჩასვეს გამოტოვებული ხმოვნები და მიიღეს ლირიკული პოეზიის უმშვენიერესი ნიმუშები. დადგინდა, რომ ხელნაწერის აღნიშნული ნაწილი მოსარაბულ ენაზე იყო შესრულებული. სავარაუდო თარიღად კი განისაზღვრა XI საუკუნე. აი, როგორი სტრუქტურის იყო აღმოჩენილი ტექსტები:

Moaxaja en árabe

Jarcha en mozárabe

და მაინც, რა არის „las jarchas“? „Las jarchas“ არის ისლამური ესპანეთი ქრისტიანების (მოსარაბების) ხალხური პოეზიის ნიმუშები, რომელსაც საკუთარ, მოსარაბულ ენაზე ქმნიდნენ. ჩრდილოეთის ქრისტიანულ სამეფოებში პოპულარული ეპიკური პოემებისგან განსხვავებით (poesía épica popular), მოსარაბების მიერ შექმნილი ხალხური პოეზიის ნიმუშები ლირიკული შინაარსის იყო (poesía lírica popular). მოსარაბების ხალხური პოეზია მეტწილად აგებული იყო სიყვარულთან დაკავშირებულ ტანჯვაზე, იმ ემოციებსა და გრძნობებზე, რაც ადამიანს სატრფოს არყოფნის (ausencia), სატრფოს ავადმყოფობის ან სატრფოსთან განშორების დროს უჩნდებოდა. ამ ემოციებისა და გრძნობების გამომხატველი ყოველთვის ქალია, რომელიც მთელ თავის დარდს და ტკივილს უზიარებს დედას, დას ან მეგობარს. გამოყენებული ენა სტილისტურადაც საინტერესოა, მაგალითად, ერთ-ერთი ამონარიდში ვკითხულობთ, როგორ ადარებს ქალი სატრფოს მზის სხივს – „un rayo del sol“. ხალხური პოეზიის სპეციფიციკიდან გამომდინარე, მოსარაბთა პოეზიის აღნიშნული ნიმუშების ავტორთა ვინაობა უცნობია. თუმცა, ვარაუდობენ, რომ მათი უმრავლესობა ქალის შექნილია. და თუ ეს სიმართლეა, გამოდის, რომ შუა საუკუნეების ალ-ანდალუსში ქალს შეეძლო ღიად გამოეხატა თავის სურვილები და ხედვა სიყვარულზე. გამოდის, რომ შუა საუკუნეების ისლამურ ალ-ანდალუსში ქალს ჰქონდა არა მარტო გამოხატვის თავისუფლება, არამედ შეეძლო ეთქვა საკუთარი სიტყვა „en un sector cultural“, რაც მუსულმანური ქვეყნების დიდ ნაწილში დღემდე დაუძლეველი პრობლემაა.

მოსარაბების ხალხური პოეზია ალ-ანდალუსში დიდი პოპულარობით სარგებლობდა. ლირიკული პოეზიის ამ ნიმუშებით აღფრთოვანებულნი იყვნენ ალ-ანდალუსის ცნობილი არაბი პოეტებიც (მაგალითად: ალმუთამიდი, რომელიც ამავდროულად სევილიის მმართველი იყო). მათთვის „las jarchas“ იყო ერთგვარი შთაგონების წყარო. ალ-ანდალუსის არაბი პოეტები ჯერ იღებდნენ მოსარაბების ხალხური პოეზიიდან ერთ ფრაგმენტს, შემდეგ კი ამ ფრაგმენტით შთაგონებულები არაბულ ენაზე ქმნიდნენ ასევე ლირიკული შინაარსის ლექსს (მუვაშაჰს), ხოლო მის დასკვნით, გამაგვირგვინებელ ნაწილად მოსარაბების ხალხური პოეზიიდან აღებულ ფრაგმენტს იყენებდნენ. ლექსს, რომელსაც არაბი პოეტები მოსარაბთა ხალხური პოეზიის ფრაგმენტზე აგებდნენ, ერქვა მუვაშაჰი¹ (ესპ. moaxaja), ხოლო მუვაშაჰის დამაგვირგვინებელ (დასკვნით) ნაწილს, აღებულს მოსარაბების ხალხური პოეზიიდან, უწოდებენ “las jarchas”, რაც არაბულად ნიშნავს “დასასრულს”. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მუვაშაჰი არაბულ ენაზე (კლასიკური, ლიტერატურული არაბული) იქმნებოდა და

¹ მუვაშაჰი - არაბული ლირიკული პოეზიის ერთ-ერთი ჟანრი, გავრცელებული არაბულ ესპანეთში.

იწერებოდა. არაბული დამწერლობის გამოყენებით (aljamía) და წესებით (ხმოვნების გარეშე) ხდებოდა დასკვნითი ნაწილის, მოსარაბული ნაწილის (las jarchas) ჩაწერაც.
დასასრულს მოვიყვანო რამდენიმე ნიმუშს:

Jarchas en mozárabe (transcripción)	Traducción al castellano/español
Tanto amare, tanto amare, Habib, tanto amare! Enfermaron olios nidios E dolén tan male.	Tanto amar, tanto amar, Amado, tanto amar. Enfermaron [mis] ojos brillantes Y duelen tanto.
Garid vos, ay yermanelas Com contener e meu mali? Sin el habib non vivreyu Ed volarei demandari.	Decidme, ya hermanillas, Cómo contener mi pesar? Sin el amado no viviré Y volaré a bucarlo.
Gar, que farayu? Com vivrayu? Est al-habib espero Por él morrayu.	Dime, qué hare? Cómo viviré? A mi amado espero, Por él moriré.

ამრიგად, “las jarchas” არის რომანულ ენაზე (ესპანეთის) შექმნილი ლირიკული პოეზიის უძველესი ნიმუშები, რომელიც ალ-ანდალუსის არაბმა პოეტებმა შემოგვინახეს. მოსარაბთა ხალხური პოეზიიდან აღებული ფრაგმენტების საკუთარ პოეზიაში გამოყენებით ალ-ანდალუსის არაბმა პოეტებმა ისინი დაკარგვისგან იხსნეს და სამუდამოდ შემოუნახეს მომავალ თაობებს.

ლიტერატურა:

1. კუცია, მეტრეველი, სანიკიძე, სვანიძე, ჯაფარიძე (1999): ისლამი. ენციკლოპედიური ცნობარი. ნეკერი
2. ტიკაძე მ. (2008): არაბთა ისტორია (V-XV). თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
3. ჭანტურიშვილი პ. (2022): ქრისტიანების სტატუსი ადრეულ ისლამში (დისერტაცია), თბილისი
4. Alvar C. Breve historia de la literatura española, Alianza editorial, 2011
5. Sola-Sole J.M. Corpus de poesía mozárabe (las harga-s andalusies), Barcelona, Ediciones Hispam, 1973
6. Sola-Sole J.M. Las jarchas romances y sus moaxajas, Mad

Marina Kobeshavidze, Nino Chrikishvili
Iv.Javakhishvili State University, Tbilisi, Georgia

marine.kobeshavidze@tsu.ge
nino.chrikishvili@tsu.ge
<https://doi.org/10.52340/lac.2024.09.26>

From the Christians of Al-Andalus to the mosarabs Jarchas – the oldest examples of lyric poetry in Spain

Abstract

Mosarabs were Christians of Islamic Spain who coexisted peacefully with Muslims until the XIIth century. The Mosarabs also had their own language. Their language was one of the Romance languages devided from Latin, which, unlike the other Romance languages of the Iberian Peninsula, was hevily influenced by Arabic.

„Las jarchas“ are samples of the folk poetry of the Christians of Islamic Spain, which the Mosarabs composed in their own language. Unlike the epic poems popular in the Christian kingdoms of the north, the poetry of the Mosarababs was lyrical in content. The Arab poets of al—Andalus saved the poetry of the Mosarabs from being lost and preserved it for us.

Key words: Mosarabs, Romance languages, al—Andalus